

ارائه الگوی آموزش اصول پدافند غیرعامل در دوره خدمت وظیفه عمومی در راستای ارتقای پایدار امنیت ملی

حجت اله واعظی نژاد^۱

سید مجتبی موسوی نقابی^۲

مرتضی انوشه^۳

چکیده

پدافند غیرعامل مجموعه‌ای از اقدامات احتیاطی و پیشگیرانه‌ای است که هدف اصلی آن به حداقل رساندن خسارات احتمالی به تأسیسات نظامی و غیرنظامی در صورت بروز جنگ و یا حوادث طبیعی است؛ بنابراین می‌تواند نقش مهمی در ارتقای امنیت پایدار کشور ایفا نماید. از این رو، همه نهادهای کشور بر اساس سیاست‌های کلی نظام مکلف شده‌اند با مهندسی مجدد فرایندها، اصول پدافند غیرعامل را در برنامه‌ها و فعالیت‌های اجرایی بکار ببندند. یکی از حوزه‌های تأثیرگذار بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران، دوره خدمت وظیفه عمومی است که سالانه تعداد کثیری از جوانان کشور به خدمت سربازی اعزام شده و در طی آن آموزش می‌بینند. هدف پژوهش حاضر، ارائه الگوی آموزش اصول پدافند غیرعامل در طی دوران خدمت وظیفه عمومی با هدف ارتقای پایدار امنیت ملی است. بدین منظور در گام اول با انجام مصاحبه با خبرگان پرسشنامه‌ای تدوین شده و در گام دوم برای آزمون فرضیه‌ها، این پرسشنامه بین تعداد بیشتری از خبرگان توزیع شده است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که با توجه به چندسطحی شدن تهدیدات ضرورت دارد دوره آموزشی خدمت سربازی با تأکید توأمان بر اصول دفاع عامل و غیرعامل باز طراحی شود و آموزش پدافند غیرعامل با رویکرد پدافند کامل به عنوان یکی از آموزش‌های مهارت محور در طرح مهارت آموزی کارکنان وظیفه مورد توجه قرارگیرد.

واژگان کلیدی: دوره خدمت وظیفه عمومی، پدافند غیرعامل، آموزش، امنیت ملی.

۱. vaezi.h45@gmail.com

۲. mojtaba.moussavi@gonabad.ac.ir

۳. anoosheh@SOC.ikiu.ac.ir

۱. دکتری مطالعات امنیت ملی دانشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی، بنیادنگینان

۲. استادیار گروه مدیریت، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، مجتمع آموزش عالی گناباد، (نویسنده مسئول)

۳. استادیار گروه مدیریت، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه بین المللی امام خمینی (ره).

کشور ما در طول تاریخ، به دلیل قرار گرفتن در موقعیت استراتژیک خاورمیانه و دارا بودن ذخایر عظیم نفت و گاز، همواره در معرض حمله‌های دول استعماری قرار داشته است (اسماعیلی شاهرخت، ۱۳۸۹: ۲). این حمله‌ها با پیروزی انقلاب اسلامی، به دلیل اهداف ایدئولوژیک نظام مقدس جمهوری اسلامی، همچون استقلال سیاسی، مردم‌سالاری دینی، اقتدارگرایی، عزت‌طلبی، ضدهژمونی، حفظ تمامیت ارضی و ... به شدت افزایش یافته است (کامران و حسینی امینی، ۱۳۹۰: ۲۱۵). اما پس از اینکه کشورهای متخاصم به این واقعیت پی بردند که از طریق تهدیدات نظامی نمی‌توانند به نظام جمهوری اسلامی ایران صدمه بزنند و حتی اقدامات نظامی همچون جنگ تحمیلی، به تقویت ثبات و پایداری انقلاب اسلامی منجر می‌شود، ماهیت تهدیدات از تهدید نظامی مستقیم در دوران جنگ به تهدیدهای نوین و چند بعدی همچون تهاجم فرهنگی و تحریم‌های اقتصادی تبدیل شد (سبحانی فر و نوروزی، ۱۳۹۱).

بنابراین، لازم است ضمن شناخت تهدیدات چند بعدی دشمن و بویژه اشرف بر تهدیدات نوین که در دستور کار دشمن قرار گرفته است، زمینه‌های پایداری ملی را ارتقا داده و امکان استمرار فعالیت‌های حیاتی و حساس را در زمان بحران فراهم آوریم (زرگان و دهنوی، ۱۳۹۵). یکی از معتبرترین تئوری‌های دشمن جهت عملیاتی کردن تهدیدات، نظریه مشهور به تئوری پنج حلقه واردن می‌باشد که در آن مراکز ثقل یک کشور به صورت سیستمی همانند اعضای بدن یک انسان قلمداد شده و در صورت اقدام در هر تهاجم، فلج گردیده و قادر به فعالیت و حیات نخواهد بود (ستاره و همکاران، ۱۳۸۹: ۱۱۹). این مدل در جنگ اول خلیج فارس، مناقشه کوزوو و جنگ اخیر علیه عراق به کارگرفته شده است. لذا باید ضمن آگاهی از تنوع تهدیدات جدید در غالب جنگ نرم و سخت با بهره‌گیری از الگوی جدید دفاعی، زمینه بازدارندگی و ارتقای پایدار امنیت ملی فراهم شود. در دنیای حاضر با توجه به تغییرات بنیادین که در عرصه فناوری و علمی اتفاق افتاده است باید از طریق پیاده‌سازی الگوی دفاع کامل که مرکب از دو موضوع پدافند عامل و غیرعامل می‌باشد، تهدیدات دشمن را خنثی نمود.

امروزه پدافند عامل از طریق ارتش جمهوری اسلامی ایران، سپاه پاسداران انقلاب اسلامی و نیروی انتظامی در سطوح مختلف با اقتدار و استحکام در حال توسعه می‌باشد، پدافند غیرعامل نیز زیر نظر سازمان پدافند غیرعامل کشور در حال انجام می‌باشد. پدافند غیرعامل به عنوان یکی از مؤثرترین و پایدارترین روش‌های دفاع در برابر تهدیدها به علت کاهش هزینه‌های نیروهای خودی و افزایش هزینه‌های دشمن همواره مورد نظر بیشتر کشورهای جهان قرار داشته است (بیگدلو، ۱۳۹۰). طی سال‌های اخیر، ضرورت توجه به موضوع پدافند غیرعامل و پتانسیل‌های فراوان آن در دستور کار سازمان‌ها و ارگان‌های مختلف قرار گرفته است و تلاش می‌شود تا از طریق آموزش مبانی علمی آن در سازمان‌ها و نهادهای مختلف، ضمن حرکت در راستای دفاع کامل، ایجاد بازدارندگی و ارتقای پایداری ملی، از خسارت‌های فراوانی که در صورت حمله احتمالی دشمن ممکن است به وجود بیاید جلوگیری نماید (اخباری و احمدی مقدم، ۱۳۹۳).

از دیدگاه نگارندگان مقاله حاضر، یکی از بهترین زمان‌ها و مقاطع جهت آموزش پدافند غیرعامل در کشور دوره خدمت سربازی می‌باشد، تا ضمن تنوع آموزش‌ها، بتوان از ظرفیت‌های این فرصت عظیم جهت دسترسی به دفاع کامل بهره برد. چراکه، در نظام جمهوری اسلامی ایران دوره نظام وظیفه از اهمیت شایانی برخوردار است، و با بازنگری در اهداف و آرمان‌های این نهاد به یکی از نظام‌های مهم جهت تربیت نیروی انسانی کارآمد و ارزشی تبدیل شده است. اما با توجه به تحولات گسترده‌ای که در سال‌های اخیر اتفاق افتاده است و تغییرات گسترده‌ای که در ماهیت تهدیدات به وجود آمده است (تاکید بر جنگ‌های نوین و گسترش عرصه جنگ به ابعاد اقتصادی، سیاسی، فرهنگی، سایبری و ...) ضرورت تحول در نظام آموزش دوره سربازی که بیشتر بر پدافند عامل در آموزش‌ها تاکید دارد به شدت احساس می‌گردد؛ و بایستی رویکرد دفاع کامل یا دفاع همه جانبه را که مرکب از دفاع عامل و غیرعامل می‌باشد مبنا قرار داد. لذا هدف مقاله حاضر، ضرورت بازنگری در محتوای دوره‌های آموزش نظام وظیفه با تأکید بر پدافند غیرعامل می‌باشد. در راستای دستیابی به این هدف، ابتدا ادبیات و مبانی نظری پدافند غیرعامل مورد بررسی قرار می‌گیرد. سپس در بخش یافته‌های تحقیق، ضمن بیان مزایا و معایب شیوه فعلی نظام آموزش دوره ضرورت سربازی، الگوی مطلوب مورد نظر که با استفاده از روش دلفی و نظر خبرگان استخراج شده است، ترسیم خواهد شد.

مبانی نظری

پدافند غیرعامل: از نظر واژه‌شناسی، واژه پدافند از دو جزء «پد» و «آفند» تشکیل شده است. در فرهنگ و ادب پارسی «پاد» یا «پد» پیشوندی است که به معنای «ضد، متضاد، پس و دنبال» بوده و هرگاه قبل از واژه‌ای قرار گیرد معنای آن را معکوس می‌کند. واژه «آفند» نیز به مفهوم «جنگ، جدال، پیکار و دشمنی» است (دهخدا، ۱۳۵۱: ۴۷ و ۴۸). پدافند در مفهوم کلی، دفع، خنثی کردن و یا کاهش تأثیرات اقدامات آفندی دشمن و ممانعت از دستیابی به اهداف خودی است. پدافند به دو بخش عامل و غیرعامل تقسیم می‌شود (موحدی نیا، ۱۳۸۶). پدافند عامل عبارت است از رویارویی و مقابله مستقیم با دشمن با استفاده از جنگ‌افزارهای مناسب و موجود به منظور دفع حمله و خنثی کردن اقدامات آفندی. در مقابل، پدافند غیرعامل به مجموعه اقداماتی اطلاق می‌گردد که مستلزم به کارگیری جنگ‌افزار نبوده و با اجرای آن می‌توان از وارد شدن خسارات مالی به تجهیزات و تأسیسات حیاتی و حساس نظامی و غیرنظامی و تلفات انسانی جلوگیری نموده و یا میزان این خسارات و تلفات را به حداقل ممکن کاهش داد (جلالی و همکاران، ۱۳۸۸). به عبارت دیگر پدافند غیرعامل به معنی «دفاع بدون سلاح در برابر تهدیدات» است (موحدی نیا، ۱۳۸۶: ۲۴). اما باید توجه نمود که اصول پدافند غیرعامل تنها منحصر به زمان جنگ نمی‌باشد، بلکه پدافند غیرعامل فرآیند احتیاطی و پیشگیرانه‌ای

است که الزاماً می‌بایست در زمان صلح شروع و تا پایان وقوع بحران ادامه یابد تا مدیریت و رهبری پیشگیرانه بجای مدیریت آتش‌نشانی و انفعالی بر بحران‌ها فایز آید. هدف اصلی پدافند غیرعامل، انجام مجموعه اقداماتی است تا در صورت بروز جنگ و حوادث، خسارات احتمالی به حداقل میزان خود برسد (مدیری و همکاران، ۱۳۹۵).

برای مثال، یکی از تهدیدات نوین در عصر حاضر، حملات سایبری است که فراهم آوردن شرایط لازم برای مقابله با این تهدید، یکی از اصول با اولویت بالای پدافند غیرعامل به شمار می‌آید. چراکه، حملات سایبری به دلیل جدید بودن، درصد هزینه پایین و فایده بالا، عدم توانایی کشور هدف در مشخص و اثبات نمودن منشأ تهدید و عدم توانایی در تعیین میزان و دامنه خسارات وارد شده در مراحل اولیه شروع حمله، مورد توجه کشورهای متخاصم به‌ویژه در جنگ‌های ترکیبی قرار گرفته است (تقی‌پور و اسماعیلی، ۱۳۹۷).

برابر بند یک از سیاست‌های کلی نظام، مصوب مقام معظم رهبری، در مورد پدافند غیرعامل: «پدافند غیرعامل عبارتست از مجموعه اقدام‌های غیرمسلحانه که موجب افزایش بازدارندگی، کاهش آسیب‌پذیری، تداوم فعالیت‌های ضروری، ارتقای پایداری ملی و تسهیل مدیریت بحران در برابر تهدیدها و اقدامات نظامی دشمن می‌گردد». همچنین در ردیف (ب) از آیین‌نامه اجرایی بند ۱۱ ماده ۱۲۱ قانون برنامه چهارم توسعه، تعریف پدافند غیرعامل به این شکل آمده است: «مجموعه اقدام‌های غیرمسلحانه که موجب کاهش آسیب‌پذیری نیروی انسانی، ساختمان و تأسیسات، تجهیزات و شریان‌های کشور در برابر عملیات خصمانه و مخرب دشمن و یا کاهش مخاطره‌های ناشی از سوانح طبیعی می‌گردد، پدافند غیرعامل نامیده می‌شود». به عبارت دیگر پدافند غیرعامل بکار بردن روش‌هایی است که از زیان اقدام‌های دشمن بکاهد یا آن را به حداقل برساند (زرگر و هوشیار، ۱۳۸۹: ۳). در منابع لاتین عبارت پدافند غیرعامل به شکل‌های مختلفی بیان شده است که بیشتر در موضوع «محافظت از غیرنظامیان» وجه اشتراک دارند (مدیری و همکاران، ۱۳۹۲: ۳۳).

برای انجام اقدامات موثر در پدافند غیرعامل بایستی ابتدا دانست که در برابر چه عملیات آفندی قرار داریم. از این رو بحث تهدیدشناسی یکی از ارکان رکن در پدافند غیرعامل است. برای نیل به این موضوع مطالعه راهبرد آفندی کشورها و گروه‌های متخاصم و نیز جنگ‌های اخیر می‌تواند راهبردی مناسب باشد. از طرفی خود مفهوم پدافند غیرعامل نیز به دو بخش در سطح سخت‌افزاری و نرم‌افزاری قابل تقسیم می‌باشد. مجموعه اقدامات پدافند غیرعاملی نظیر مکان‌یابی، پراکندگی، جان مایی، معماری ابنیه، استتار، اختفاء، فریب، اغتشاش در دید دشمن، استحکامات، طراحی مبلمان شهری، طراحی معماری داخلی، قدرت مرمت‌پذیری، طراحی شبکه‌های زیرساخت، طراحی ورودی‌ها و خروجی‌های اضطراری و ... که بیشترشان جنبه غیرمنعطف و دائمی دارند و در سطح سخت‌افزاری و کالبدی قابل بررسی می‌باشند (اصغریان، ۱۳۸۶: ۹۱). همچنین مجموعه اقداماتی را که به صورت منعطف و پویا به منظور

ایجاد بازدارندگی و کاهش آسیب‌پذیری حملات و تهدیدات دشمن به کار می‌رود، می‌توان جنبه نرم‌افزاری پدافند غیرعامل نام نهاد؛ که با توجه به گونه تهدیدات جدید و حوزه نفوذ گسترده آن‌ها امروز این بعد از پدافند غیرعامل نه تنها اهمیت کمتری از بعد سخت‌افزاری آن ندارد بلکه اهمیت آن بیشتر نیز می‌باشد. جنگ‌های نسل جدید و تهدیدهای گسترده دشمن در ابعاد اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، زیست‌محیطی و فرهنگی ایجاب می‌کند که برنامه‌های یک کشور در مقیاس‌های مختلف، بر مبنای شناخت دقیق تهدیدات و شناسایی دارایی‌ها به منظور بهره‌گیری از آن‌ها در مقابله با تهدیدات چندبعدی دشمن بنا شود (حسینی، ۱۳۸۹: ۴۷).

مدل پنج حلقه واردن: مبانی تهدیدشناسی نوین

یکی از نظریه‌های معروف که آمریکا جهت تدارک حملات چندبعدی خود بعد از تحمل شکست تاریخی خود در جنگ ویتنام^۱ (۱۹۶۴-۱۹۷۳) بکار می‌برد، به نظریه پنج حلقه «واردن» مشهور می‌باشد. نظریه یادشده بر این مبنا می‌باشد که مهم‌ترین وظیفه در طرح‌ریزی یک جنگ، شناسایی مراکز ثقل کشور مورد تهاجم بوده و چنانچه این مراکز با دقت لازم، شناسایی و مورد هدف قرار گیرند، کشور مورد تهاجم در اولین روزهای جنگ، طعم شکست نظامی را چشیده و در کوتاه‌ترین مدت به خواسته‌های کشور مهاجم تن در داده و تسلیم خواهد شد. در نظریه مذکور، مراکز ثقل یک کشور به صورت سیستمی همانند اعضاء یک بدن قلمداد شده و در صورت انهدام در هر تهاجم، فلج گردیده و قادر به فعالیت و حیات نخواهد بود. این مدل در جنگ اول خلیج‌فارس، مناقشه کوزوو و جنگ اخیر علیه عراق به کار گرفته شده است (میسسی، موسوی، جلال، ۱۳۸۸: ۷۸). اجزای پنج حلقه واردن در جدول ۱ ارائه شده است. جنگ ۱۹۹۱ خلیج‌فارس موسوم به طوفان صحرا را باید به عنوان نقطه آغاز جنگ‌های نسل ششم تلقی نمود. سرهنگ واردن آمریکایی، دشمن را به عنوان یک سیستم یا ارگان پنداشته و بر این اساس آن را مشتمل بر پنج حلقه ارگانیک می‌داند. حلقه‌های واردن بنا بر اهمیت از درون به بیرون گسترش یافته‌اند به گونه‌ای که مهم‌ترین حلقه، درونی‌ترین حلقه است که تحت حفاظت شدید حلقه‌های بیرونی قرار دارد (پوری رحیم و یآوری، ۱۳۹۰).

جدول ۱- اجزای پنج حلقه واردن

حلقه‌ها	عناوین	مقایسه با انسان	مراکز ثقل
حلقه اول	رهبری ملی	مغز و سیستم عصبی	رهبری سیاسی، مراکز اصلی تصمیم‌گیری‌های کلان سیاسی نظام (وزارتخانه‌ها، قرارگاه‌های عمده فرماندهی، مخابرات راه دور و...)

۱. بین سالهای ۱۹۷۳ تا ۱۹۶۴ جنگی میان آمریکا و ویتنام درگرفت که در نهایت موجب شکست آمریکا گردید. البته این واقعه به دلیل شکست یک ابرقدرت به دست کشوری عادی، موجبات عواقب وخیمی برای آمریکا گردید.

حلقه‌ها	عناوین	مقایسه با انسان	مراکز ثقل
حلقه دوم	محصولات کلیدی	سیستم هاضمه و گردش خون	نیروگاه‌های برق، پالایشگاه‌ها، صنایع سنگین، مخازن سوخت، صنایع دفاعی، دپوهای مهم، انبارهای عمده مواد غذایی و دارویی، شبکه آبرسانی
حلقه سوم	زیرساخت‌ها	اندام‌های حرکتی (دست و پا)	فرودگاه‌ها، راه آهن، بندرها، جاده‌ها، پل‌ها، اتوبان‌های عمده، شبکه‌های مخابراتی منطقه‌ای و محلی
حلقه چهارم	جمعیت مردمی و اراده ملی	روح و روان و اراده	جمعیت مردمی و افراد نیروهای مسلح که با عملیات روانی دشمن مورد هدف قرار می‌گیرند.
حلقه پنجم	نیروهای عملیاتی	سلول‌های دفاعی	سیستم‌های هشدار راداری، سایت‌های سیستم‌های توپخانه‌ای و موشکی پدافند هوایی، پایگاه‌های هوایی، پایگاه‌های موشکی، پایگاه‌های دریایی و شناورها، مراکز تعمیراتی و انبارهای قطعات یدکی، یگان‌های عملیاتی خطوط مقدم، قرارگاه‌های تاکتیکی و...

همان‌گونه که بیان گردید سرهنگ واردن نظریه خود را بر انهدام مراکز ثقل قرار داده است. با ملاحظه در فهرست مراکز ثقل در می‌یابیم که این مراکز ثقل متشکل از سازمان‌های اداره‌کننده امور کشور می‌باشند.

در حال حاضر یکی از اولویت‌های اساسی و مورد توجه کشور در زمینه دفاع ملی، پدافند غیرعامل می‌باشد. چراکه با توجه به اصول و ملاحظات مورد نظر در آن، می‌توان توسعه پایدار کشور را در بلندمدت تأمین نمود. یکی از محورهای با اهمیت در این خصوص آمادگی همیشگی سازمان‌ها در برابر تهدیدات پیش‌رو می‌باشد. از این رو، بررسی دقیق تهدیدات سخت و نرم دشمن که در قالب چنین نظریه‌هایی عملیاتی می‌شوند می‌تواند با مطالعات گسترده در حوزه پدافند غیرعامل مرتفع گردیده و نهایتاً پایداری ملی را به همراه داشته باشد. چنانکه در این نظریه نیز قابل بررسی است که سهم عمده‌ای از تهدیدات دشمن بر مبنای جنگ نرم می‌باشد. لذا بایستی با آموزش اصولی مبانی دفاع غیرعامل زمینه بروز بحران را از بین برد و در صورت وقوع با اشراف اطلاعاتی که تک‌تک افراد اجتماع دارند، دامنه خسارات را کاهش داد. یکی از نهادهایی که می‌تواند بستر چنین آمادگی را فراهم نماید، نهاد نیروهای مسلح از طریق دوره خدمت وظیفه عمومی می‌باشد که می‌تواند با آموزش‌های مطلوب دفاع غیرعامل، بخش عظیمی از خانواده‌های ایرانی را در مقابل حوادث بیمه نماید.

با توجه به اهمیت و ضرورت پدافند غیرعامل، و ابلاغ آن در سیاست‌های کلی نظام از طرف مقام معظم رهبری، در زمینه پدافند غیرعامل مطالعات درخوری در سال‌های اخیر صورت گرفته است، و پژوهشگران سعی کرده‌اند موضوع پدافند غیرعامل را در سایر رشته‌های علمی تبیین نمایند، که در ادامه به نتایج چند

مطالعه اشاره می‌شود. بیگدلو (۱۳۹۰) نشان داد پدافند غیرعامل بر ارتقای قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران تأثیرگذار است؛ خیرآبادی و همکاران (۱۳۸۸) اهمیت مکان‌یابی بر اساس اصول پدافند غیرعامل مورد تأکید قرار دادند؛برزگر و همکاران (۱۳۹۰) به بررسی تهدیدات نرم در قالب بازی‌های رایانه‌ای و اسلام‌ستیز پرداخته، و اتخاذ رویکرد پدافند غیرعامل را جهت مقابله با این تهدیدات نوین پیشنهاد کرده‌اند؛ سلطانی‌فر و همکاران (۱۳۹۰) مدل مفهومی تبیین گفتمان حاکمیت، مردم، و رسانه را بر اساس رویکرد پدافند غیرعامل ارائه کرده‌اند؛ اسماعیلی (۱۳۸۷) اصول پدافند غیرعامل را رویکردی حیاتی در سازماندهی مراکز و استخوان بندی شهری دانسته و بر آن تأکید نموده است. با بررسی پیشینه پژوهش، مطالعه خاصی در ارتباط با موضوع پدافند غیرعامل در دوره خدمت وظیفه عمومی انجام نشده است از این رو، با توجه اهمیت این دوره و تأثیر آن بر بازدارندگی و ارتقای قدرت ملی ضرورت دارد مطالعاتی بیشتر در این حوزه صورت پذیرد. پژوهش حاضر نیز گامی اولیه در این راستا می‌باشد.

روش‌شناسی

هدف پژوهش حاضر کاربردی بوده و با توجه به ماهیت ناشناخته موضوع تحقیق، در پژوهش حاضر از روش تحقیق آمیخته اکتشافی استفاده شده است (Hesse-Biber, 2010: 187). مقاله حاضر در چهارچوب پارادایم انتقادی مکتب فرانکفورت حرکت می‌کند که معتقد است جامعه خردورز، جامعه‌ای است که ما (هگی) در جهت دگرگونی و خلق محیط جدیدمان مشارکت داشته باشیم. اولین شرط خلق این دنیای جدید، این است که ما از شرایط موجودمان انتقاد کنیم (شکوئی، ۱۳۸۲: ۲۵۸). از این رو، در پژوهش حاضر از روش تحقیق انتقادی مبتنی بر نظرات خبرگان (فن دلفی) استفاده شده است. فن دلفی فرآیندی دارای ساختار برای پیش‌بینی و کمک به تصمیم‌گیری در طی فرایندهای پیمایشی، جمع‌آوری اطلاعات و در نهایت، اجماع گروهی است (Kennedy, 2004: 504-511). درحالی‌که اکثر پیمایش‌ها سعی دارند به سؤال «چه هست؟» پاسخ دهند دلفی به سؤال «چه می‌تواند؟/چه باید باشد؟» پاسخ می‌دهد (Powell, 2003: 376-382). از این رو، سؤال اصلی در تحقیق حاضر این است که «به منظور ارتقای توان دفاع کامل کشور (دفاع عامل و غیرعامل)، دوره خدمت وظیفه عمومی چگونه باید باشد». همان‌طور که مقام معظم رهبری تأکید می‌فرماید «تحقیق علمی فقط به معنای فراگیری و تقلید نیست، تحقیق ضدتقلید است.» لذا در تحقیق حاضر سعی شده است تا با توجه به هدف ارتقای توان دفاع کامل کشور، دیدگاه جاری در زمینه محتوای آموزشی دوره سربازی به چالش کشیده شود.

روش دلفی به سه دسته اصلی: کلاسیک^۱، سیاستی^۲ و تصمیمی^۳ تقسیم‌بندی می‌شود: دلفی کلاسیک دارای مشخصات: گمنامی متخصصین (جهت جلوگیری از تأثیر افراد بر روی یکدیگر)، بازخورد

1. Classic Delphi

2. Policy Delphi

3. Decision Delphi

کنترل شده، تحلیل کمی و تمرکز بر اجماع است (Chu, 2008; Chamorro, 2012). دلفی سیاستی ابزار تسهیل‌سازی بوده و داده‌های آن کلامی است، و رسیدن به اجماع ضرورتی ندارد. هدف نهایی در این حالت انتخاب مناسب‌ترین سیاست است. دلفی تصمیمی، پانلی متشکل از افراد در موقعیت تصمیم‌گیری است. قابل ذکر است که دلفی به انواع دیگری از قبیل عددی، تاریخی، تعدیل‌شده و زمان واقعی نیز تقسیم‌بندی شده که ناشی از تفسیر و کاربرد در موقعیت‌های گسترده است (Keeney, 2010). پارادایم تحقیق حاضر از نوع انتقادی بوده و جهت پاسخگویی به سؤال پژوهش از ترکیبی از روش‌های دلفی کلاسیک و سیاستی استفاده شده است، به نحوی که در مرحله اول با انجام مصاحبه با خبرگان، نظرات کارشناسانه آن‌ها در مورد ماهیت تهدیدات نوین در عصر حاضر، ماهیت و تأثیرات دوره فعلی نظام خدمت وظیفه عمومی و دوره مطلوب این نظام بر دفاع کامل دریافت شد. در گام دوم تحقیق بر اساس نقطه‌نظرات خبرگان، پرسشنامه‌ای تنظیم و بین گروه بزرگ‌تری از خبرگان توزیع گردید. پژوهش حاضر از لحاظ هدف کاربردی، با توجه به نحوه گردآوری داده‌ها جزء تحقیقات توصیفی (پیمایشی) است. در پژوهش حاضر از مصاحبه، پرسشنامه و مطالعه کتابخانه‌ای به عنوان ابزارهای اصلی گردآوری داده‌ها استفاده شده است. در این پژوهش متخصصین پدافند عامل و غیرعامل وزارت دفاع و اساتید و دانشجویان دکتری دانشگاه تهران و دانشگاه دفاع ملی به عنوان خبرگان تحقیق انتخاب شده‌اند. هدف از انتخاب این جامعه آماری استفاده از نظرات کارشناسانه متخصصین حوزه پدافند عامل و غیرعامل است، که این امر منجر به افزایش دقت و اعتبار یافته‌های تحقیق می‌گردد. برای این منظور، در فاز اول تحقیق با انجام مصاحبه با ۸ تن از خبرگان، مزایا و معایب شرایط موجود آموزش‌های کارکنان وظیفه که مبتنی بر پدافند عامل است شناسایی شدند. همچنین در این مصاحبه‌ها، نظرات خبرگان در مورد شرایط مطلوب آموزش‌های سربازان که مبتنی بر پدافند عامل و غیرعامل است، جمع‌آوری گردید. در فاز دوم تحقیق، بر اساس مزایا و معایب شرایط موجود و شرایط مطلوب آموزش‌ها، شناسایی شده در فاز اول، پرسشنامه‌ای تنظیم شده و بین ۳۰ نفر از خبرگان توزیع گردید. به منظور تحلیل داده‌ها و آزمون فرضیه‌ها از آزمون‌های K-S، آزمون میانگین تک جامعه‌ای و آزمون ناپارامتریک دوجمله‌ای با استفاده از نرم‌افزار SPSS استفاده شده است.

پرسشنامه پژوهش شامل سه بخش اصلی می‌باشد. بخش اول پرسشنامه شامل ۱۴ سؤال می‌باشد که نظرات خبرگان را در مورد تغییر در ماهیت تهدیدات نوین از منظر چهار عامل اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی، نظامی و امنیتی-سیاسی جویا شده است. بخش دوم پرسشنامه شامل ۱۳ سؤال است که مزایا و معایب آموزش‌های فعلی نظام وظیفه را می‌سنجد. بخش سوم پرسشنامه شامل ۱۲ سؤال است که مزایا و معایب آموزش‌های مطلوب دوره خدمت وظیفه عمومی مورد پرسش قرار گرفته است. در پرسشنامه پژوهش حاضر از طیف لیکرت ۵ گزینه‌ای استفاده شده است. با استفاده از روش اعتبار محتوا، روایی

پرسشنامه مورد سنجش قرار گرفت، برای این منظور پرسشنامه توسط چند از نفر متخصصین مورد بررسی قرار گرفته و اصلاحات لازم اعمال شد. همچنین با استفاده از آزمون آلفای کرونباخ، پایایی پرسشنامه مورد سنجش قرار گرفت که نتایج آزمون در جدول ۲ ارائه شده است.

جدول ۲- ابعاد و روایی پرسشنامه پژوهش			
تهدیدات نرم	آموزش فعلی دوره سربازی	آموزش مطلوب دوره سربازی	
تعداد سوالات	۱۴	۱۲	
ضریب آلفای کرونباخ	۰/۸۶۱	۰/۹۳۲	۰/۹۲۷

بنابراین، با توجه به اینکه ضریب آلفای کرونباخ هر سه بخش پرسشنامه بالاتر از ۰/۷ می باشد، لذا پرسشنامه از پایایی مورد قبولی برخوردار است.

تجزیه و تحلیل داده ها و یافته های تحقیق

تحلیل داده های کیفی

در بخش اول تحقیق، با استفاده از روش دلفی سیاستی، متن مصاحبه با خبرگان مورد تحلیل قرار گرفت. در گام اول تحقیق، با استفاده از تحقیق کیفی مبتنی بر تکنیک دلفی سیاستی، تهدیدات نوین پیش روی نظام و در راستای آن مزایا و معایب رویکرد فعلی آموزش خدمت سربازی شناسایی شده و فرضیه هایی بر اساس نتایج مصاحبه با خبرگان تدوین شد. برای تحلیل متن مصاحبه با خبرگان از تکنیک تحلیل محتوا استفاده شده است. نتایج تحلیل محتوای مصاحبه با خبرگان در قالب جدول ۳ ارائه شده است.

جدول ۳- نتایج تحلیل مصاحبه با خبرگان

ردیف	مقوله	توضیح
۱	ماهیت تهدیدات نوین	تهدیدات نوین در عصر حاضر به دلیل تغییر ماهیت جنگها (تغییر نسل جنگها) بیشتر از نوع تهدیدات نرم هستند.
۲		جنگ رسانه ای یکی از ابعاد تهدیدات نوین در عصر حاضر است.
۳		تحریم های (جنگ) اقتصادی یکی از ابعاد تهدیدات نوین در عصر حاضر است.
۴		هجمه (تهاجم) فرهنگی یکی از ابعاد تهدیدات نوین در عصر حاضر است.
۵		جنگ اطلاعاتی و سایبری یکی از ابعاد تهدیدات نوین در عصر حاضر است.
۶		جنگ روانی یکی از ابعاد تهدیدات نوین در عصر حاضر است.
۷		جنگ های بیولوژیکی و شیمیایی یکی از ابعاد تهدیدات نوین در عصر حاضر است.
۸		تلاش دشمن جهت تغییر ارزش ها و آرمان های جامعه و تضعیف وحدت ملی یکی از ابعاد تهدیدات نوین در عصر حاضر است.

تلاش دشمن جهت قطع ارتباط رهبری و مدیریت دفاعی و عمومی کشور با مردم و نیروهای دفاعی یکی از ابعاد تهدیدات نوین در عصر حاضر است.	۹	آموزش‌های فعالی دوره سربازی
تلاش دشمن جهت تضعیف اراده دفاع بین شهروندان کشور بعنوان مهم‌ترین عنصر تعیین‌کننده پیروزی یکی از ابعاد تهدیدات نوین در عصر حاضر است.	۱۰	
تلاش دشمن جهت تضعیف روحیه فداکاری، مقاومت و وفاداری شهروندان یکی از ابعاد تهدیدات نوین در عصر حاضر است.	۱۱	
در عصر حاضر، دشمن قبل از حصول اطمینان از پیروزی در جنگ نرم از درگیری قطعی در جنگ سخت خودداری می‌کند.	۱۲	
با ظهور نسل‌های جدید جنگ، درگیری‌های فیزیکی کمتر رخ می‌دهد، از این رو، استفاده از نیروهای انسانی متحول شده است.	۱۳	
در عصر حاضر، به دلیل برق‌آسا بودن جنگ‌های نوین و وقوع بحران‌های متعدد، باید اکثر افراد جامعه با اصول مدیریت بحران آشنا باشد، بنحوی که بتوانند مدیریت بحران را در خانواده، محل کار و محل زندگی خود به عهده بگیرند.	۱۴	
آموزش‌های فعلی دوره سربازی بیشتر بر مبانی پدافند عامل تأکید دارد.	۱۵	
محتوای آموزشی دوره سربازی با تحولات روز تغییر نکرده است.	۱۶	
آموزش‌های فعلی دوره سربازی بیشتر تأثیرات فردی دارد.	۱۷	
آموزش‌های فعلی دوره سربازی کاربرد زیادی در زندگی شخصی، شغلی و اجتماعی مشمولین ندارد.	۱۸	
آموزش‌های فعلی دوره سربازی اثرات کوتاه‌مدت دارد و بعد از دوره ضرورت کاربرد چندانی ندارد.	۱۹	
آموزش‌های فعلی دوره سربازی در افزایش توانایی سربازان برای واکنش مؤثر در زمان وقوع بحران و مدیریت آن از اثربخشی لازم برخوردار نیست.	۲۰	
آموزش‌های فعلی دوره سربازی در افزایش نفوذناپذیری (مقاومت) سربازان در برابر تهدیدات نرم از اثربخشی لازم برخوردار نیست.	۲۱	
آموزش‌های فعلی دوره سربازی بیشتر در زمان جنگ کاربرد داشته و در زمان صلح کاربرد چندانی ندارد.	۲۲	
آموزش‌های فعلی دوره سربازی بازدارندگی مقطعی ایجاد می‌کند به نحوی که این آموزش‌ها پس از پایان دوره سربازی در افزایش بازدارندگی در مواجهه با تهدیدات نوین اثربخش نیست.	۲۳	آموزش‌های فعالی دوره سربازی
هزینه‌هایی که صرف آموزش‌های فعلی دوره سربازی می‌شود با توجه به تهدیدات نوین اثربخش نیست.	۲۴	
آموزش‌های فعلی دوره سربازی به دلیل غیر کاربردی بودن آموزش‌ها در زندگی شخصی و شغلی مشمولین فرسایشی بوده و جذابیت عمومی پایینی دارد.	۲۵	

۲۶	آموزش‌های فعلی دوره سربازی در توانمندسازی سربازان برای مواجهه با تهدیدات نوین قابلیت کمی دارد، به نحوی که سربازان پس از پایان دوره همانند سایر شهروندان عادی هستند.	دوره آموزشی مطلوب نظام سربازی
۲۷	به طور کلی، آموزش‌های فعلی دوره سربازی با توجه به تهدیدات نوین اتربخشی پایینی دارد.	
۲۸	محتوای مطلوب آموزش‌های دوره سربازی باید مبتنی بر دفاع کامل (پدافند عامل و غیرعامل) باشد.	
۲۹	آموزش‌های دفاع کامل آمادگی سربازان را برای مقابله با تهدیدات نوین (سخت و نرم) در حین و پس از دوره خدمت سربازی افزایش می‌دهد.	
۳۰	آموزش‌های دفاع کامل توانایی سربازان را در درک، تحلیل و شناسایی انواع تهدیدات نوین (سخت و نرم) افزایش می‌دهد.	
۳۱	آموزش‌های دفاع کامل آستانه مقاومت مردمی در برابر تهاجمات نرم و سخت دشمن را افزایش می‌دهد.	
۳۲	آموزش‌های دفاع کامل کاربرد زیادی در زندگی شخصی، شغلی و اجتماعی سربازان دارد.	
۳۳	آموزش‌های دفاع کامل به دلیل کاربردی بودن در زندگی شخصی، شغلی و اجتماعی سربازان بازدارندگی بلندمدت را تقویت می‌کند.	
۳۴	آموزش‌های دفاع کامل سربازان را به متخصصان پدافند غیرعامل تبدیل می‌کند که توانایی پیاده‌سازی اصول پدافند غیرعامل را در محیط کاری و خانوادگی دارند.	
۳۵	فراگیری آموزش‌های دفاع کامل، توانایی سربازان را در جلوگیری از بحرانی شدن حوادث طبیعی و غیرطبیعی افزایش می‌دهد.	
۳۶	سربازان پس از فراگرفتن مباحث پدافند غیرعامل، این مباحث را به اعضای خانواده خود آموزش می‌دهند.	
۳۷	سربازان پس از فراگرفتن مباحث پدافند غیرعامل، این مباحث را به دوستان و همکاران خود آموزش می‌دهند.	
۳۸	آموزش‌های دفاع کامل توانایی سربازان را، به عنوان سرپرست خانوار، در محافظت از خانواده در هنگام وقوع بحران افزایش می‌دهد. (مدیریت بحران)	
۳۹	آموزش‌های دفاع کامل سربازان را به شهروندان آگاه و مسئول تبدیل می‌کند که می‌توانند مدیریت بحران را در محل کار و محل زندگی خود بر عهده بگیرند.	

بر اساس تحلیل مصاحبه با خبرگان، فرضیه‌های تحقیق به شرح زیر تدوین شدند:

- ۱- غالب تهدیدات در عصر جدید، تهدیدات نرم است.
- تهدیدات امنیتی-سیاسی از مؤلفه‌های تهدیدات نوین در عصر جدید است.

● تهدیدات اجتماعی-فرهنگی از مؤلفه‌های تهدیدات نوین در عصر جدید است.

● تهدیدات اقتصادی از مؤلفه‌های تهدیدات نوین در عصر جدید است.

۲- ماهیت جنگ‌های نظامی در عصر حاضر تغییر کرده است.

۳- وضعیت موجود آموزش دوره خدمت وظیفه عمومی (مبتنی بر پدافند عامل) از اثربخشی پایینی برخوردار است.

۴- وضعیت مطلوب دوره خدمت وظیفه عمومی مبتنی بر دفاع کامل (پدافند عامل و غیرعامل) از اثربخشی بالایی برخوردار است.

۵- سربازان آموزش‌های پدافند غیرعامل را به آشنایان خود انتقال می‌دهند.

تحلیل داده‌های کمی تحقیق

آزمون فرضیه‌های مربوط به تغییر ماهیت تهدیدات نوین

در این بخش فرضیات مربوط به تغییرات رخ داده در ماهیت تهدیدات نوین مورد آزمون قرار می‌گیرد. در ابتدا، به منظور انتخاب آزمون مناسب، ابتدا با استفاده از آزمون کولوموگراف-اسمیرنوف KS، نرمال یا غیرنرمال بودن توزیع نمرات عامل‌های استخراج‌شده از پرسشنامه تعیین شد (جعفری و همکاران، ۱۳۹۱). برای متغیرهای غیرنرمال از آزمون ناپارامتریک دوجمله‌ای، و برای متغیرهای نرمال از آزمون پارامتریک t استیودنت جهت آزمون فرضیات استفاده می‌شود (مؤمنی و فعال قیومی، ۱۳۸۹).

جدول ۴- نتایج آزمون نرمال بودن نمرات عامل‌های تغییرات در ماهیت تهدیدات نوین

عامل	تهدیدات نرم	امنیتی-سیاسی	اجتماعی-فرهنگی	نظمی	اقتصادی
میلگین	۴/۳۵	۴/۳۳	۴/۳۷	۴/۲۵	۴/۷
انحراف معیار	۰/۴۲	۰/۴۶	۰/۴۰	۰/۵۳	۰/۴۷
معنی‌داری (sig)	۰/۰۶	۰/۱۳	۰/۱۸	۰/۱۸	۰/۰۰
توزیع آماری	نرمال	نرمال	نرمال	نرمال	غیرنرمال

در جدول شماره (۵) نتایج آزمون t فرضیه‌های مرتبط با تغییر ماهیت تهدیدات نوین ارائه شده است.

جدول ۵- نتایج آزمون t فرضیه تهدیدات نوین

عامل	میلگین	t	معنی‌داری	حد بالا منهای ۳	حد پایین منهای ۳	نتیجه آزمون
تهدیدات نرم	۴/۳۵	۱۷/۸۴	۰/۰۰۰	۱/۵۰	۱/۱۹	پذیرش فرضیه
تهدیدات امنیتی-سیاسی	۴/۳۳	۱۵/۸۴	۰/۰۰۰	۱/۵۱	۱/۱۶	پذیرش فرضیه

عامل	میلگین	t	معنی داری	حد بالا منهای ۳	حد پایین منهای ۳	نتیجه آزمون
تهدیدات اجتماعی-فرهنگی	۴/۳۷	۱۸/۸۶	۰/۰۰۰	۱/۵۱	۱/۲۲	پذیرش فرضیه
تغییر ماهیت جنگ نظامی	۴/۲۵	۱۲/۸۴	۰/۰۰۰	۱/۴۵	۱/۰۵	پذیرش فرضیه

با توجه به اینکه توزیع آماری عامل تهدیدات اقتصادی غیرنرمال است، برای آزمون فرضیه مرتبط با این متغیر از آزمون دوجمله‌ای استفاده شده که در جدول (۶) نتایج این آزمون ارائه شده است.

جدول ۶- نتایج آزمون دوجمله‌ای فرضیه تهدیدات اقتصادی					
متغیر		تعداد	نسبت مشاهده شده	سطح معنی داری	نتیجه آزمون
تهدیدات اقتصادی	کوچک‌تر از ۳	۰	۰/۰۰	۰/۰۰۰	پذیرش فرضیه
	بزرگ‌تر از ۳	۳۰	۱۰۰		

بر اساس نتایج آزمون‌ها، تمامی فرضیه‌ها در خصوص ابعاد تهدیدات نوین تأیید شد که نشان دهنده این واقعیت است که در عصر حاضر، تهدیدات پیش روی نظام به طور اساسی دچار تحول شده است. در ادامه، اثربخشی نظام آموزش فعلی خدمت سربازی مورد آزمون قرار می‌گیرد. آزمون فرضیه وضعیت فعلی نظام آموزش خدمت وظیفه عمومی بر این بخش فرضیه مربوط به وضعیت فعلی آموزش خدمت وظیفه عمومی مورد آزمون قرار می‌گیرد. با توجه به نتایج آزمون کولموگراف- اسمیرنوف KS (جدول ۷) از نتایج این آزمون t استیودنت، جهت آزمون فرضیه مرتبط به این متغیر استفاده می‌شود.

جدول ۷- نتایج آزمون نرمال بودن ثمرات متغیر وضعیت فعلی آموزش

	میلگین	انحراف معیار	معنی داری	توزیع آماری
وضعیت فعلی آموزش	۱/۸۹	۰/۶۴	۰/۱۹	نرمال

با توجه به نتایج آزمون t (جدول ۸) فرضیه تحقیق در خصوص اثربخشی وضعیت فعلی آموزش خدمت سربازی تأیید می‌شود.

جدول ۸- نتایج آزمون t فرضیه وضعیت فعلی آموزش

عامل	میلگین	t	سطح معنی داری	حد بالا منهای ۳	حد پایین منهای ۳	نتیجه آزمون
وضعیت فعلی آموزش	۱/۸۹	-۹/۴۷	۰/۰۰۰	-۰/۸۷	-۱/۳۵	پذیرش فرضیه

آزمون فرضیه‌های وضعیت مطلوب نظام آموزش خدمت وظیفه عمومی

در این بخش فرضیات مربوط به وضعیت مطلوب نظام آموزش خدمت وظیفه عمومی مورد آزمون قرار می‌گیرد. با توجه به نتایج آزمون کولوموگراف- اسمیرنوف KS (جدول ۹) توزیع متغیرهای وضعیت مطلوب و انتقال‌پذیری مباحث پدافند غیرعامل غیرنرمال است. بنابراین از آزمون دوجمله‌ای، جهت آزمون فرضیات مرتبط به این متغیرها استفاده می‌شود.

جدول ۹- نتایج آزمون نرمال بودن ثمرات متغیر وضعیت مطلوب نظام آموزش خدمت وظیفه عمومی

	میلگین	انحراف معیار	معنی‌داری	توزیع آماری
وضعیت مطلوب نظام آموزش	۴/۳۵	۰/۵۳	۰/۰۲	غیرنرمال
انتقال‌پذیری مباحث پدافند غیرعامل	۴/۰۰	۱/۰۰	۰/۰۰	غیرنرمال

بر اساس نتایج آزمون دو جمله‌ای (جدول ۱۰)، دو فرضیه در خصوص وضعیت مطلوب نظام آموزش خدمت سربازی و انتقال‌پذیری مورد تأیید قرار گرفتند.

جدول ۱۰- نتایج آزمون فرضیه وضعیت مطلوب نظام آموزش خدمت وظیفه عمومی					
متغیر		تعداد	نسبت مشاهده‌شده	سطح معنی‌داری	نتیجه آزمون
وضعیت مطلوب نظام آموزش	کوچک‌تر از ۳	۰	۰/۰۰	۰/۰۰۰	پذیرش فرضیه
	بزرگ‌تر از ۳	۳۰	۱۰۰		
انتقال‌پذیری مباحث پدافند غیرعامل	کوچک‌تر از ۳	۷	۲۳	۰/۰۰۵	پذیرش فرضیه
	بزرگ‌تر از ۳	۲۳	۷۷		

با توجه به نتایج تحلیل داده‌های کمی، نتایج آزمون فرضیه‌های تحقیق در جدول (۱۱) ارائه شده است.

جدول ۱۱- جمع بندی نتایج آزمون فرضیه‌های تحقیق

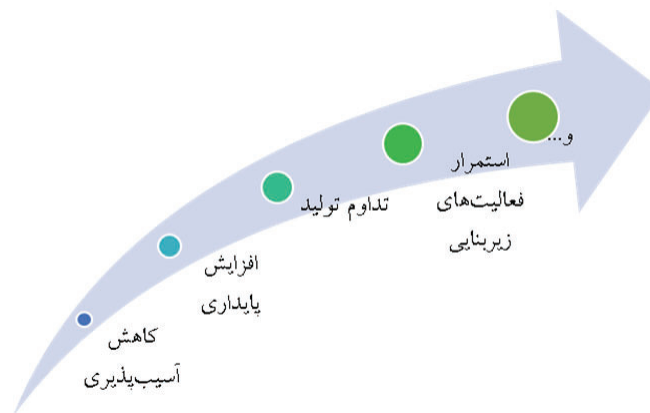
ردیف	فرضیه	نتیجه آزمون
۱	غالب تهدیدات در عصر جدید، تهدیدات نرم است.	پذیرش فرضیه
۲	تهدیدات امنیتی-سیاسی از مؤلفه‌های تهدیدات نوین در عصر جدید است.	پذیرش فرضیه
۳	تهدیدات اجتماعی-فرهنگی از مؤلفه‌های تهدیدات نوین در عصر جدید است.	پذیرش فرضیه
۴	ماهیت جنگ‌های نظامی در عصر حاضر تغییر کرده است.	

ردیف	فرضیه	نتیجه آزمون
۵	تهدیدات اقتصادی از مؤلفه‌های تهدیدات نوین در عصر جدید است.	پذیرش فرضیه
۶	وضعیت موجود آموزش دوره خدمت وظیفه عمومی (مبتنی بر پدافند عامل) از اثر بخشی پایینی برخوردار است.	پذیرش فرضیه
۷	وضعیت مطلوب آموزش دوره خدمت وظیفه عمومی مبتنی بر دفاع کامل (پدافند عامل و غیرعامل) از اثر بخشی بالایی برخوردار است.	پذیرش فرضیه
۸	سربازان آموزش‌های پدافند غیرعامل را به آشنایان خود انتقال می‌دهند.	پذیرش فرضیه

نتیجه گیری

پدافند غیرعامل یعنی دفاع بدون سلاح زیرا در این تعریف عامل به معنی سلاح گرفته شده که در مجموع دفاع غیر مسلحانه به اقداماتی گفته می‌شود که موجب کاهش آسیب‌پذیری و افزایش پایداری در برابر تهدیدات می‌شود (نیازی تبار، ۱۳۸۷، ص ۱۵). امروزه دفاع در برابر تهدیدات باید هماهنگ با نوع ماهیت، کیفیت و اندازه تهدید باشد. درحالی که اگر ما فقط یک نوع دفاع ثابت و ایستا داشته باشیم شکننده خواهیم بود. زیرا جنگ‌هایی که امروزه در دنیا اتفاق می‌افتد با جنگ‌های قدیمی به طور کامل از لحاظ فرم و اسلوب فرق می‌کند و اکنون جنگ در بسیاری از مواقع به حوزه‌های جنگ سایبری، الکترونیک، جنگ روانی، جنگ اقتصادی و به صورت کلی به تهدیدات نرم تغییر ماهیت داده است.

بررسی تجربه‌های کشورهای مختلف در حوزه دفاعی و امنیتی بیانگر این مهم می‌باشد که بیشتر کشورهای تراز اول جهان مجموعه کاملی از اصول و مبانی دفاع عامل و غیرعامل را به صورت ترکیبی و تحت عنوان دفاع کامل به کار می‌برند، به نحوی که دفاع عامل و غیرعامل مکمل یکدیگر می‌باشند و به کارگیری اصول هر دو ضروری و اجتناب‌ناپذیر است (طباطبایی، ۱۳۸۱: ص ۱۳). بعد از جنگ جهانی دوم، تاکید کشورهای نظیر آمریکا، روسیه، کشورهای اروپایی و چین بر مباحث پدافند غیرعامل به شدت زیاد شد و این کشورها مطالعات گسترده‌ای جهت کاربست این مفهوم در تمام ارکان اجتماع‌شان به کار برده‌اند. امروزه مزایای گسترده مفاهیم پدافند غیرعامل بر اکثر اندیشمندان و دانشمندان روشن شده است و همگی بر این امر تاکید دارند که بکارگیری اصول پدافند غیرعامل می‌تواند در گام اول منجر به ایجاد بازدارندگی شده و در صورت بروز بحران احتمالی، استمرار فعالیت‌های زیربنایی را در پی داشته باشد (شکل ۲) (مدیری و همکاران، ۱۳۹۵).

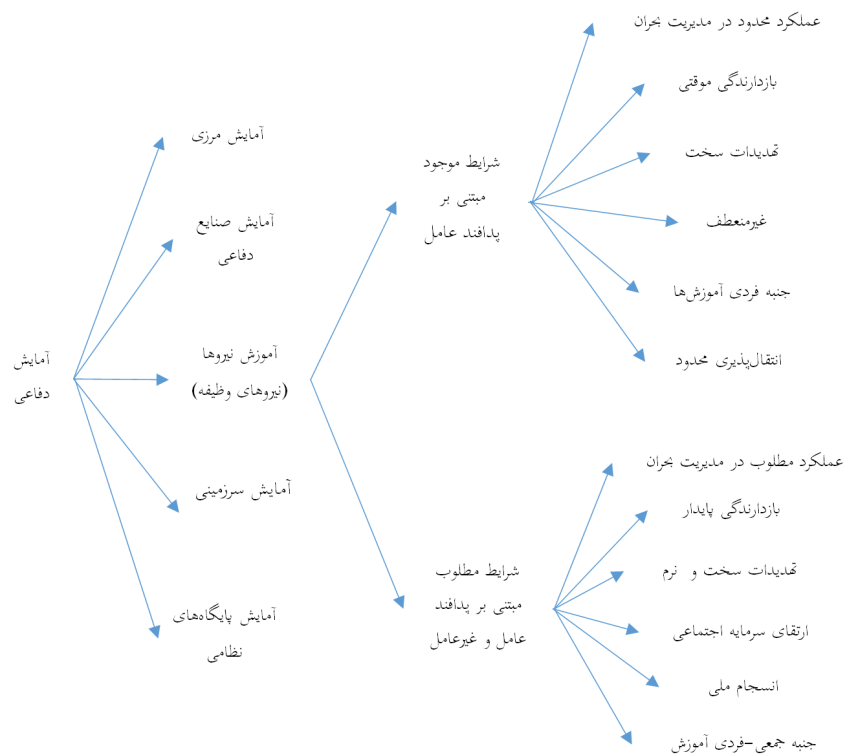

شکل ۲- هدف و یا اهداف استراتژیک کشور از منظر پدافند غیرعامل

با توجه به هدف مقاله حاضر که به بررسی ضرورت تحول در دوره خدمت سربازی با رویکرد پدافند غیرعامل می‌پردازد، تحلیل نظرات خبرگان و تایید تمام فرضیات با سطح معناداری بالا، بیانگر این مهم است که غالب تهدیدات در عصر جدید، تهدیدات نرم می‌باشد. تهدیدات در عصر جدید تغییر ماهیت داده و از جنبه سخت آن‌ها کاسته شده و بر بخش تهدیدات نرم و منعطف افزوده شده است. بر خلاف جنگ‌های نسل سوم و چهارم، جنگ‌های نسل ششم و تئوری‌های جدیدی که مبنای تهدیدات جدید قرار گرفته‌اند، بیانگر اهمیت یافتن ابعاد جدید تهدید بویژه در بعد اقتصادی، اجتماعی - فرهنگی و سیاسی - امنیتی می‌باشد. اهمیت این بخش در کلیت تئوری واردن که مبنای حملات اخیر کشورهای سلطه‌گر بوده است نیز به خوبی مشهود است. لذا ضرورت دارد با توجه به تهدیدات اخیر دشمن که بیشتر با تحریم اقتصادی و حمله فرهنگی همراه بوده است ضمن یک برنامه‌ریزی منسجم، راهکارهای پدافند غیرعامل را در سطح جامعه نهادینه نماییم، که یکی از راهکارها آموزش مباحث پدافند غیرعامل به کارکنان وظیفه است. بنحوی که مانع بروز هر گونه بحران شود.

بررسی فرضیات نشان می‌دهد ماهیت جنگ‌های نظامی در عصر حاضر تغییر کرده است و بر خلاف جنگ‌های نسل سوم به قبل که بیشتر بر نیروی انسانی در قالب جنگ سخت تاکید داشت، امروزه جنگ‌ها به صورت برق‌آسا و به صورت همزمان در دو جبهه جنگ نرم و سخت اتفاق می‌افتد. لذا آموزش مبتنی بر پدافند عامل به دلیل اینکه غیرمنعطف بوده و بیشتر آموزش‌ها در کوتاه‌مدت و صرفاً در میدان جنگ سخت کاربرد دارند و با توجه به تایید این فرض که بیشتر تهدیدات در حال حاضر در قالب تهدیدات نرم می‌باشند، اثربخشی آموزش‌های فعلی دوره خدمت سربازی را کاهش می‌دهد و نمی‌تواند در بلندمدت منجر به بازدارندگی پایدار گردد. بنابراین آموزش مبتنی بر پدافند کامل (عامل و غیرعامل) به

دلیل تاکید بر تهدیدات سخت و نرم، بهره‌گیری از مزایای دفاع غیرعامل و عملکرد مطلوب در زمان بحران می‌تواند آستانه پایداری ملی را بالا برده و منجر به کاهش خسارات در زمان بحران احتمالی گردد. در شکل ۳ شرایط رویکرد آموزش مبتنی بر پدافند عامل و رویکرد آموزش مبتنی بر پدافند کامل (عامل و غیرعامل) ارائه شده است.

شکل ۳- مقایسه آموزش‌های مبتنی بر پدافند عامل با آموزش‌های مبتنی بر پدافند کامل

منبع: نگارندگان (یافته‌های تحقیق مبتنی بر مصاحبه با خبرگان)

نهایتاً با توجه به تأیید فرضیه «سربازان آموزش‌های پدافند غیرعامل را به آشنایان خود انتقال می‌دهند» از دیدگاه خبرگان، می‌توان اینطور استنباط نمود که سربازان این آموزش‌ها را به حداقل ۸-۱۰ نفر از آشنایان خود (اعضای خانواده، دوستان و همکاران) منتقل می‌کنند. از این رو، در یک برنامه میان‌مدت ۵ ساله می‌توان انتظار داشت که تقریباً ۱۶ تا ۲۰ میلیون نفر با مباحث پدافند غیرعامل آشنا می‌شوند. شایان ذکر است که با توجه به اینکه ۷۷ درصد از خبرگان موافقت می‌کنند که مباحث پدافند غیرعامل انتقال‌پذیر

می باشد، لذا این جمعیت ۱۶ - ۲۰ میلیون نفری هم این مباحث را به سایر آشنایان خود منتقل خواهند داد، از این رو، می توان انتظار داشت که بر اساس تئوری نهادینه شدن سلزینیک، آموزش های پدافند غیرعامل از طریق سربازان آموزش دیده در بین خانوارها و اعضای جامعه ایرانی نهادینه شود (جدول ۱۲).

جدول ۱۲ - نهادینه شدن اقدامات پدافند غیرعامل در جامعه		
تعداد سربازان در هر سال	تعداد سربازان در ۵ سال	تعداد افراد جامعه که با پدافند غیرعامل آشنا می شوند.
۴۰۰,۰۰۰ نفر	۲,۰۰۰,۰۰۰ نفر	۱۶,۰۰۰,۰۰۰ الی ۲۰,۰۰۰,۰۰۰ نفر

نهادینه سازی رفتار مطلوب (برای مثال، رعایت اصول پدافند غیرعامل)، مستلزم حاکم شدن ارزش های اساسی مربوط به آن رفتار مطلوب در جامعه است و البته این حاکمیت از یک سو آنی نیست و نیازمند سپری شدن زمان است و از سوی دیگر مبتنی بر طی مراحل سه گانه برون گرایی، عینی گرایی و درون گرایی است. به عبارت دیگر اینکه نهادینه شدن رعایت اصول پدافند عامل تابع دو امر اساسی است: یکی حاکم شدن ارزش های اساسی در جامعه و دیگری درونی شدن این ارزش ها در افراد که نیازمند سپری شدن زمان خاص است (کوئن، ۱۳۷۹). نظریه پرداز آمریکایی، ریچارد اسکات، نهادینه شدن را به عنوان «فرآیندی که از طریق آن کنش ها و اقدامات تکرار می شوند، و از جانب کنشگران و دیگران معانی مشترکی به خود می گیرند» تعریف می کند (Scott, ۱۹۸۷). با توجه به نظرات خبرگان، مشمولانی که با اصول پدافند غیرعامل آشنا شده اند، این اصول را در محل زندگی و کار خود پیاده می کنند، از این رو، با تکرار شدن این اقدامات در سطح جامعه، گامی در جهت نهادینه شدن رعایت اصول پدافند غیرعامل در جامعه است.

با توجه به گویه های مورد استفاده در روش پژوهش، نتایج تحقیق نشان می دهد به دلیل چند بعدی شدن تهدیدات بویژه اهمیت یافتن تهدیدات نرم، سازمان های نیروهای مسلح بایستی رویکرد متداول خود را که بر مبانی دفاع عامل تأکید دارد را با ترکیب اصول و مبانی پدافند غیرعامل متحول سازند. تا در کوتاه مدت بتوانند ضمن آموزش های عمیق تر، جمعیت عظیم کارکنان وظیفه را به عنوان متخصصان مقابله با تهدیدات فراگیر دشمن به کار گیرند و در بلندمدت انتظار داشته باشند از طریق انتقال آموزش های فوق به خانوارهای ایرانی، زمینه های پایداری امنیتی و اجتماعی در ابعاد ملی، منطقه ای و محلی فراهم شود. به منظور عملیاتی ساختن نتایج حاصله از پژوهش، پیشنهاد می شود مسئولان ستاد کل نیروهای مسلح، سازمان های نیروهای مسلح، سازمان وظیفه عمومی و نهادهای مرتبط، با بررسی و تجدیدنظر در نظام آموزش دوره خدمت وظیفه عمومی، زمینه تدوین سرفصل های آموزشی و موضوعات مرتبط براساس اصول دفاع غیرعامل را فراهم نمایند. همچنین جهت عملیاتی شدن اصول پدافند غیرعامل ضروری است، آیین نامه ها و دستورالعمل های مربوط به آموزش های رزم مقدماتی، آموزش تخصصی و آموزش های ضمن خدمت دوره سربازی با رویکرد دفاع کامل بازنگری و اصلاح شود. و با توجه به اینکه انتقال مفاهیم و

اصول پدافند غیرعامل نیازمند آن است که مربیان آموزشی و فرماندهان کارکنان وظیفه، آگاهی و اشراف کاملی با این اصول و ماهیت تهدیدات نوین در حال ظهور داشته باشند، لذا لازم است با برگزاری کارگاه‌های آموزشی دوره‌ای اقدام به تربیت مربیان آموزشی مسلط در این حوزه نمایند و به تبع آن، آموزش پدافند کامل به عنوان یکی از آموزش‌های مهارت محور در طرح مهارت آموزی کارکنان وظیفه مورد توجه قرارگیرد.

جدول ۱۳ - دوره‌های پیشنهادی پدافند غیرعامل			
ردیف	دوره	ردیف	دوره
۱	آموزش مبانی پدافند غیرعامل	۷	مدیریت بحران
۲	تهدیدشناسی؛ جنگ نرم و جنگ سخت	۸	جانمایی و طراحی مبلمان با توجه به ماهیت تهدیدات
۳	اعلام خبر و آگاهی از وضعیت‌های بحران	۹	جامعه‌شناسی جنگ
۴	مدیریت ریسک از منظر پدافند غیرعامل	۱۰	آمایش از منظر پدافند غیرعامل
۵	معماری و ساخت ابنیه با رویکرد پدافند غیرعامل	۱۱	کمک‌های اولیه و امدادرسانی
۶	استحکامات و پدافند غیرعامل	۱۲	مبانی سرمایه اجتماعی و فرهنگی

منابع

- اخباری، محمد، احمدی مقدم، محمدعلی، (۱۳۹۳)، بررسی پدافند غیرعامل در مدیریت شهری، فصلنامه ژئوپلیتیک، دوره ۱۰، شماره ۲ (پیاپی ۳۴): صص ۳۶-۶۹.
- اسماعیلی شاهرخت، مسلم، (۱۳۸۹)، آمایش شهری با رویکرد پدافند غیر عامل (نمونه موردی: شهر بیرجند)، تهران، دانشگاه تربیت مدرس.
- اسماعیلی، محسن، (۱۳۸۷)، پدافند غیرعامل رویکردی حیاتی در سازماندهی مراکز و استخوان بندی شهری، همایش اطلاعات مکانی و مدیریت یکپارچه شهری.
- اصغریان جدی، احمد، (۱۳۸۶)، الزامات معمارانه در دفاع غیرعامل پایدار، تهران، دانشگاه شهید بهشتی.
- برزگر، إبراهیم، لعل علی زاده، محسن، (بهار ۱۳۹۰)، جنگ نرم، بازی های رایانه ای اسلام ستیز و پدافند غیرعامل، مطالعات قدرت نرم، سال اول، شماره ۱، صص ۹۳-۱۱۷.
- بیگدلو، مهدی، (۱۳۹۰)، تأثیر پدافند غیرعامل بر قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه راهبرد دفاعی، سال نهم، شماره ۳۴، صص ۱۴۵-۱۷۹.
- پوری رحیم، علی اکبر، یآوری، یزدان، (۱۳۹۰)، پدافند غیر عامل در برابر جنگ نرم با بررسی تطبیقی مراکز ثقل، نخستین همایش مدیریت بحران در صنعت ساختمان، شریافتهای حیاتی و سازه های زیر زمینی.
- تقی پور، رضا، اسماعیلی، علی. (۱۳۹۷). طراحی مدل مفهومی الگوی دفاع سایبری جمهوری اسلامی ایران. فصلنامه علمی- پژوهشی امنیت ملی، ۳۰(۳)، ۱۸۱-۲۰۲.
- جعفری، مهدی، چراغی، شهنلا، حمیدی نیا، نجمه، (۱۳۹۱)، سریع آموز SPSS، تهران، تفتان.
- جلالی، غلامرضا، هاشمی فشارکی، سید جواد، (۱۳۸۹)، پدافند غیرعامل در آیینة قوانین و مقررات، تهران، سازمان پدافند غیرعامل کشور.
- حسینی، سید علی، (۱۳۸۹)، جزوه درس آمایش سرزمین در مقطع کارشناسی ارشد، تهران، دانشگاه صنعتی مالک اشتر.
- زرگر، اکبر، هوشیار، سارا، (۱۳۸۹)، پدافند غیرعامل در معماری، سومین کنفرانس بین المللی مدیریت جامع بحران در حوادث غیر مترقبه طبیعی.
- ستاره، علی اکبر، زنگنه شهرکی، سعید، حسینی، سید علی، (۱۳۸۹)، آمایش و مکانیابی از منظر پدافند غیرعامل، تهران، انتشارات دانشگاه صنعتی مالک اشتر.
- سلطانی فر، احسان، روشن دل ارتباطی، طاهر، (پاییز و زمستان ۱۳۹۰)، مدل مفهومی تبیین گفتمان حاکمیت، مردم، و رسانه با رویکرد پدافند غیرعامل، مطالعات میان رشته ای در رسانه و فرهنگ (رسانه و فرهنگ)، سال اول، شماره ۲، صص ۸۷-۱۱۴.
- شکوئی، حسین، (۱۳۸۲)، اندیشه های نو در فلسفه جغرافیا، جلد دوم (فلسفه های محیطی و مکتب های جغرافیایی)،

- تهران، انتشارات گیتا شناسی.
- طباطبایی، سید ابوالقاسم، (۱۳۸۱)، **مرور اجمالی دفاع غیرعامل**، فصلنامه مهندسی سنگر، شماره ۷.
 - کامران، حسن، حسینی امینی، حسن، (زمستان ۱۳۹۰)، کاربرد پدافند غیرعامل در جغرافیا و برنامه ریزی شهری (مطالعه موردی: شهرستان شهریار)، مطالعات مدیریت شهری، سال سوم، شماره ۸، صص ۲۳۷-۲۱۵
 - کوئن، بیروس، (۱۳۷۹)، **مبانی جامعه شناس**، ترجمه و اقتباس، غلام عباس توسلی و رضا فاضل، تهران، انتشارات سمت، چاپ یازدهم.
 - مدیری، مهدی و همکاران، (۱۳۹۲)، شاخص‌های امنیت ساز پدافند غیرعامل در آمایش سرزمین، فصلنامه راهبرد دفاعی، سال یازدهم، شماره ۴۱، صص ۵۷-۳۳
 - مرکز امار ایران (۱۳۹۲)، نتایج سرشماری سال ۱۳۹۰.
 - موحدی نیا، جعفر (۱۳۸۶)، **اصول و مبانی پدافند غیرعامل**، تهران، دانشگاه صنعتی مالک اشتر.
 - مؤمنی، منصور، فعال قیومی، علی، (۱۳۸۹)، تحلیل‌های آماری با استفاده از SPSS، تهران، کتاب نو.
 - میسمی، حسین، موسوی، پدram، جلال، مصطفی، (۱۳۸۸)، امنیت و پایداری با ارتقاء سطح پدافند غیرعامل در مراکز فرماندهی دفاعی با نگرشی بر استراتژی پنج حلقه واردن، فصلنامه صنعت مقاوم سازی و بهسازی، سال سوم، شماره ۱۱، صص ۷۷-۸۴.
 - نبازی تبار، حسن، (۱۳۸۷)، **پدافند غیرعامل و تسلیحات کشتار جمعی**، تهران، دانشگاه عالی دفاع ملی.
 - سبحانی فر، محمدجواد، نوروزی، روح الله (۱۳۹۱) از تهاجم فرهنگی تا جنگ نرم و راهکارهای مقابله با آن از منظر مقام معظم رهبری، دو فصلنامه پاسداری فرهنگی انقلاب اسلامی، سال دوم، شماره ۵.
 - زرگان، جمیل، جلیل دهنوی (۱۳۹۵) تهدیدات امنیتی بیوتروریسم و راههای مقابله با آن با رویکرد پدافند غیرعامل، فصلنامه پژوهشهای حفاظتی - امنیتی، سال پنجم، شماره ۱۹: صص ۱۱۰ - ۹۱.
 - مدیری، مهدی، محسن احدنژاد، سید احمد حسینی (۱۳۹۵)، مدیریت ریسک در بحرانهای انسان ساخت با رویکرد پدافند غیرعامل (نونه موردی: کلان شهر تهران)، فصلنامه علمی - پژوهشی پژوهش و برنامه ریزی شهری، دوره ۷، شماره ۲۷، زمستان ۱۳۹۵، صفحه ۱۶۳-۱۸۲.
 - Chamorro, Antonio, Miranda F.J, Rubio S., Valero V., (2012), **"Innovations and trends in meat consumption: An application of the Delphi method in Spain"**, Meat Science 92, 816-822
 - Chu H, Hwang G.J. (2008), **"A Delphi-based approach to developing expert systems with the cooperation of multiple experts"**. Expert Systems with Applications; 34(4): 2826-40
 - Keeney S., McKenna H., Hasson F., (2010), **"The Delphi Technique in Nursing**

and Health Research", John Wiley & Sons.

- Kennedy HP. (2004), "**Enhancing Delphi research: methods and results**". Journal of Advanced Nursing, Mar; 45(5): 504-11.
- Powell C.,) .2003("**The Delphi technique: myths and realities**". Journal of Advanced Nursing, Feb; 41(4): 376-82.
- Scott, W. Richard (1987), "**The adolescence of institutional theory**", Administrative Science Quarterly, 32: 439-511.
- Hesse-Biber, Sharlene Nagy, (2010), **Mixed Methods Research: Merging Theory with Practice**, Guilford Press.